

Podborský, Vladimír

Tradice neolitické figurální plastiky v mladším středoevropském pravěku

In: Podborský, Vladimír. *Těšetice-Kyjovice. 2, Figurální plastika lidu s moravskou malovanou keramikou*. Vyd. 1. V Brně: Universita J.E. Purkyně, c1985, pp. 177-188

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122173>

Access Date: 03. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

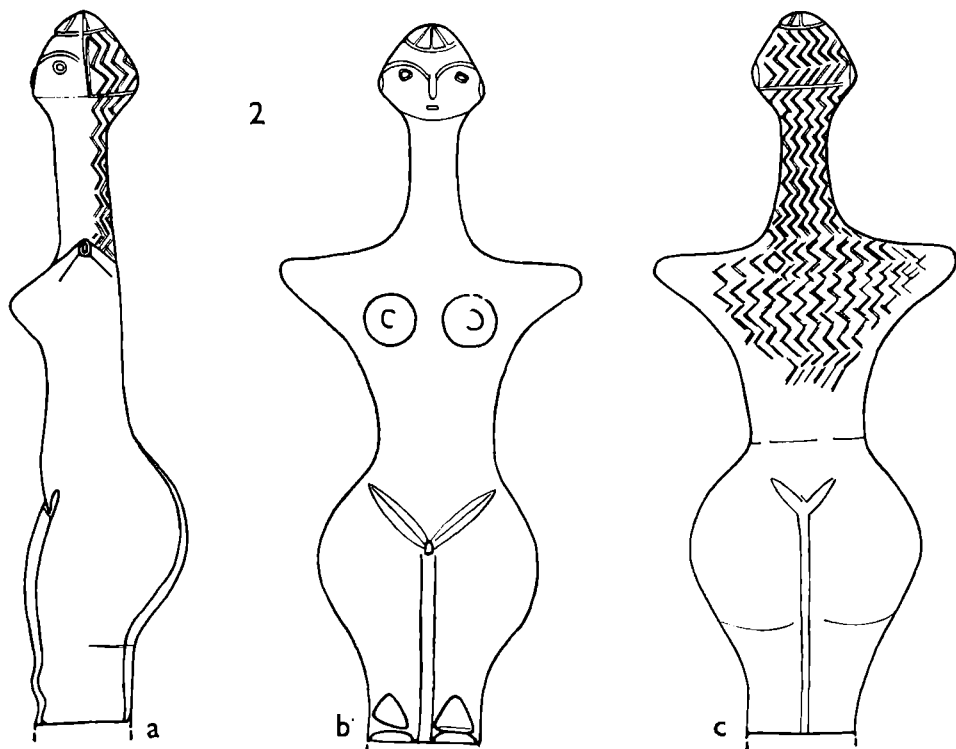
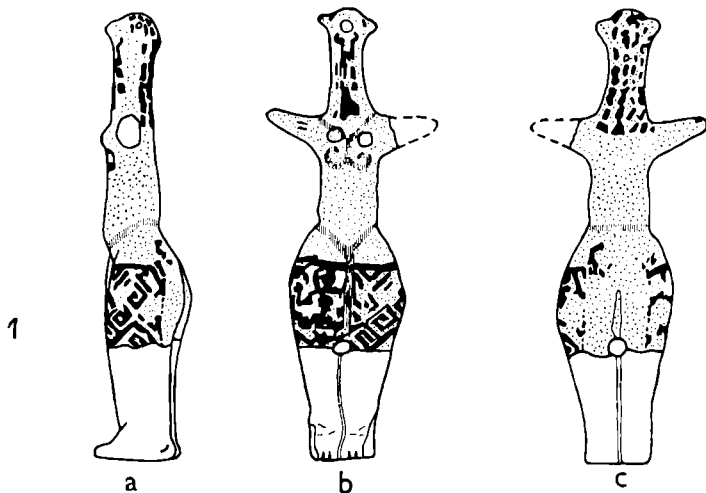
8. TRADICE NEOLITICKÉ FIGURÁLNÍ PLASTIKY V MLADŠÍM STŘEDOEVROPSKÉM PRAVĚKU

Středoevropská neolitická figurální plastika zanechala v daném prostoru dědictví, které se — byť v pozměněné formě — udrželo velmi dlouho až do doby bronzové. Zvláště lengyelská umělecká tvorba nezánikla beze stop. Ani poté, kdy se v nových ekonomicko-sociálních podmínkách transponují neolitické animistické představy spojené s kultem ženy v eneolitické představy theistické a vytvářejí se perzonifikované božské panteony, nezániká tradice lidové tvorby ženských sošek. Naopak — lokálně se výroba ženské plastiky velmi rozšířila ještě i v době bronzové (jižní Turkmenistan, Kréta, Balkán).

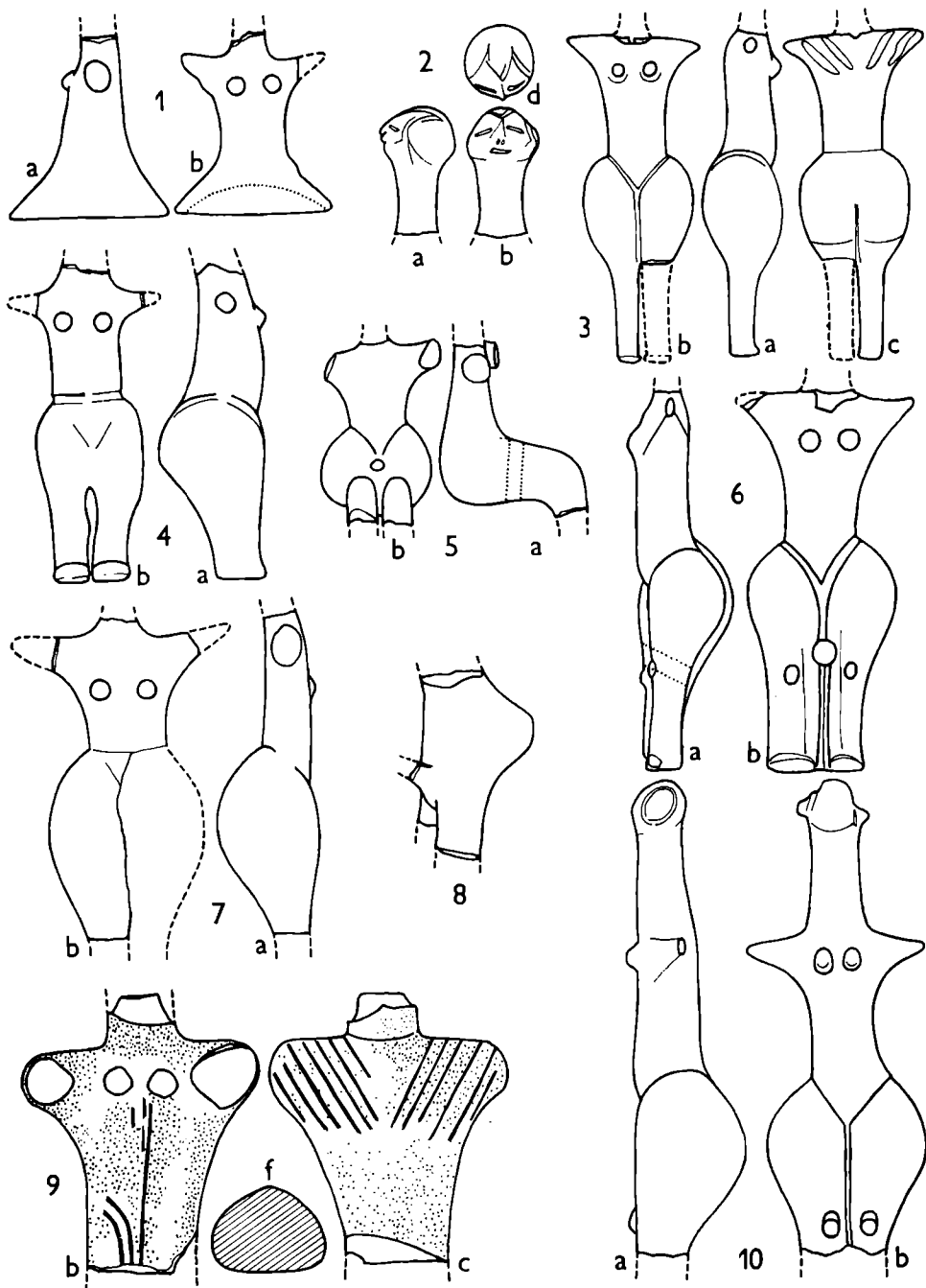
Z hlediska střední Evropy jsme oprávněni hledat kořeny postneolitického výskytu lidské plastiky zvláště v západní oblasti lengyelské kultury, kde lze oprávněně hovořit o „explozi“ figurální plastiky, či o „výtvarné fascinaci“ tvůrců malované keramiky.

Figurální plastika Dolního Rakouska není dosud souborně zpracována. Podle dílčích publikací, zběžné prohlídky rakouských muzeí a podle informací rakouských specialistů (E. RUTTKAY, H. MAURER) je výskyt keramických sošek na sídlišťích mladého neolitu stejně početný jako na jižní Moravě. Také typologické, stylové a výzdobné normy plastiky jsou zde téměř identické. Tab. VII—VIII přinášejí jen velmi omezený výběr dolnorakouské antropomorfní plastiky, včetně rekonstrukce sošky z burgenlandského Unterpullendorf — *tab. VII : 2* —, která do západolengyelského materiálu stylově dobře zapadá.

V dolnorakouské plastice lze postihnout také stejný vývojový řád jaký platí na Moravě. Hojně je tu zastoupena plastika střelického typu — *tab. VIII : 3, 7, 10*; figurky vysloveně maloměrického typu publikovány sice nejsou, ale zato je znám větší počet sošek s příčným otvorem v pánevní oblasti a horizontálními pahýly paží — *tab. VIII : 4, 6*; do fáze Wetzleinsdorf náleží také malovaná soška z Falkenstein — *tab. VII : 1*. Exemplářů mašůveckého typu s dochovalými plastickými pažemi je známo málo, ale torzo z Falkenstein — *tab. VIII : 9* — na jejich existenci jasně ukazuje. V nepublikovaném inventáři v rakouských muzeích se skrývají i torza sošek štěpanovického a kramolinského typu.

Tab. VII. Antropomorfní plastika lidu lengyelské kultury Dolního Rakouska. 1 — Falkenstein-Schanzboden (podle Chr. a J.-W. Neugebauerových). 2 — Unterpullendorf (podle rekonstrukce Přírodovědného muzea ve Vídni).

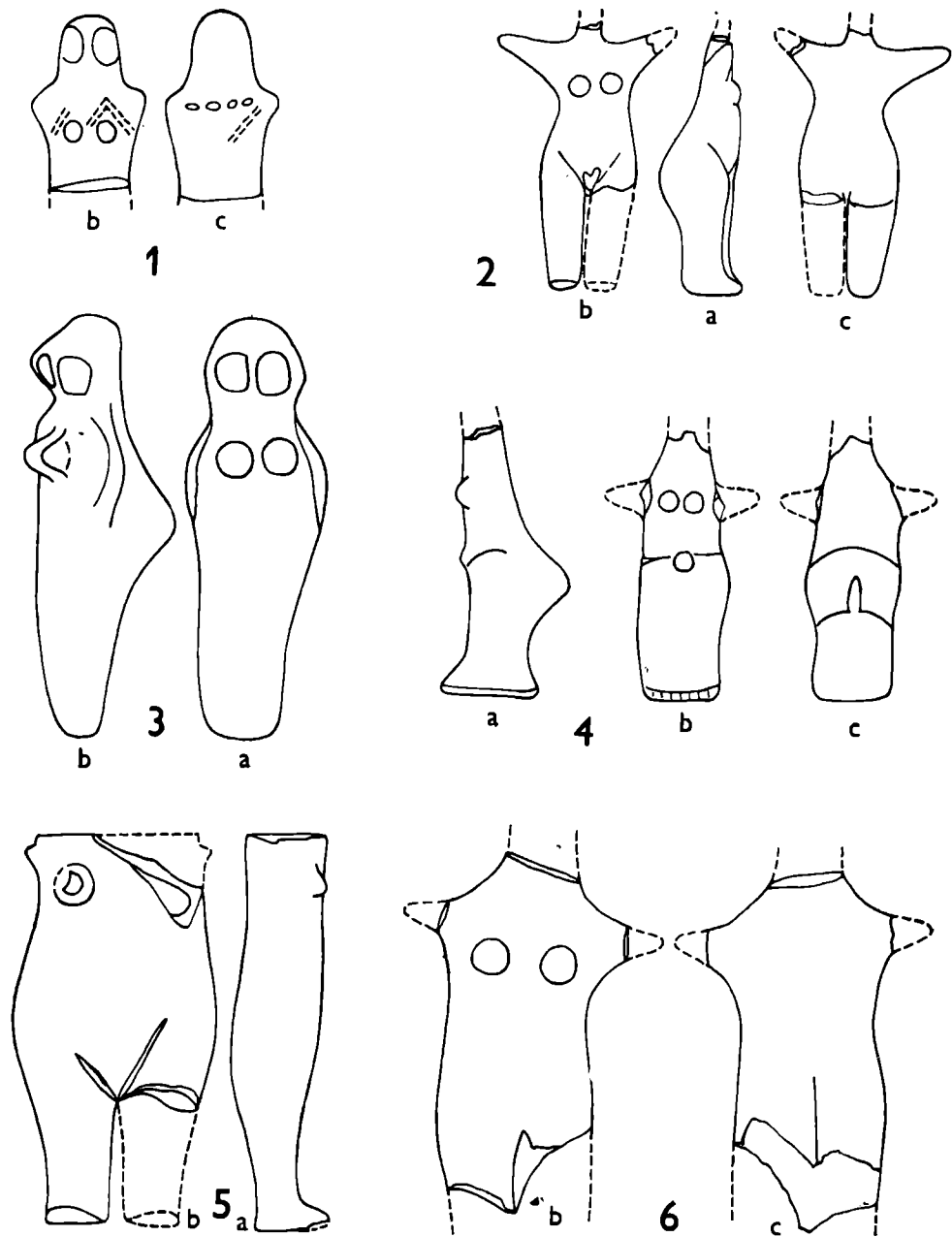
Tab. VIII. Antropomorfní plastika lidu lengyelské kultury Dolního Rakouska. 1 — Obrtitzberg. 2, 4 — Untermixnitz. 3 — Eggendorf am Walde. 5 — Wetzleinsdorf. 6 — Pöfthen-Galgenleithen. 7 — Kamegg. 8 — Eitzmannsdorf bei Straning. 9 — Falkenstein. 10 — Lang-Enzersdorf. (Podle H. Mauera, R. Pittionho, E. Ruttkayové, Chr. a J.-W. Neugebauerových a H. Ladenbauer-Orelové).

Také četné speciality moravské plastiky mají své analogie v Dolním Rakousku, jak jsem na to výše již mnohokrát poukázal. Jde např. o portrétní hlavičky „armenoidního“ typu — *tab. VIII : 2* (dále např. Ravensbach, Falkenstein), idoly se šikmými plastickými žebry na zádech — *tab. VIII : 3* —, sedící sošky apod. Naturalistické torzo falické mužské sošky — *tab. VIII : 8* — je unikátem v celém středním Podunají. Na úzké sepětí obou oblastí ukazuje posléze i zvonovitá soška z Obritzberg — *tab. VIII : 1*. I v oblasti zoomorfní plastiky by bylo možno najít řadu identit.

Nejstarší postižitelnou tradicí západolengyelské plastiky je její šíření severozápadním směrem do areálu lidu s vypíchanou keramikou. Ženské figurky z Molitorova (STOCKÝ 1924; 1926, 80, obr. 39), Vochova u Plzně (BŮHM 1950; ZÁPOTOCKÁ 1965; PLEINER (ed.) 1978, 228, obr. 55 : 1), mužská soška z Plotiště n/L (VÁVRA 1981, 211), stejně jako další zlomky z Černožic a Prahy-Šárky (VÁVRA 1981, 211, 330) a Skřivan (STOCKÝ 1926, 70, *tab. XXXVIII : 30, 32, 35, 38*) jsou řazeny vesměs do mladší fáze kultury s vypíchanou keramikou (stupeň IVa, b podle M. ZÁPOTOCKÉ), tj. do doby, kdy jejich vznik pod vlivy MMK (srov. sub 2) je reálný. Stejně je tomu i s volnou zvířecí plastikou (STOCKÝ 1926, 70, *tab. XXXIX : 12, 13, XLVI : 5*), případně zoomorfními nádobkami (PODBORSKÝ 1982, 20n). Figurální plastika však tu nezapustila hlubší kořeny a ani nové vlny lidu s mladou MMK její tvorbu ve větší míře nepodnítily (NOVOTNÝ 1950, 205n). Z pozdně lengyelského horizontu pochází ženské torzo a další fragmenty z Bylan (SOUDESKÝ 1966, *tab. XVIII, XIX*) a lengyelskému vlivu je nutno připsat i vznik stylizované zoomorfní nádoby z hrobu z Kolína (NOVOTNÝ 1950, 241n, obr. 25; PODBORSKÝ 1982, 25, *tab. IV*). Z novějších výzkumů pak pocházejí nanejvýše jen figurální výčnělky na pozdně lengyelské keramice (např. Plotiště n/L, srov. PODBORSKÝ 1982, 27).

Také ve středním Německu je vliv MMK na vznik figurální plastiky mladé vypíchané keramiky obecně uznáván. Typologicky naprosto jednoznačný exemplář ženské sošky ze Zauschwitz, Kr. Borna (COBLENZ 1965; BEHRENS 1973, 222, obr. 88 : e; KAUFMANN 1976c, 79) je tu však celkem ojedinělý. Ani zoomorfní plastika se nerozvinula ve větším měřítku; dosah nadstavbového komplexu MMK byl přece jen omezený a tak ani v rössenské, ani v gaterslebenské skupině se figurální plastika již nevyskytuje (BEHRENS 1973, 222).

Jen s menším zpožděním dospěl vliv MMK severním směrem do Horního Slezska a Malopolska. Figurální plastika je tu ovšem velmi vzácná; objeví se především v otické skupině (Velké Hořtice, Otice: PRAHISTORIJA II, 161, obr. 82), ale i v malické či pleszowské oblasti (Wierzchowice: ROOK 1980, 39, obr. 8; PRAHISTORIJA II, 181); zjednodušenou formu antropomorfních nádob představují tu exempláře ze Złoty (PRAHISTORIJA II, 161, obr. 83). Nevelké zvířecí figurky (Igołom, Opatow, Modlnica) nemají velkou vypovídací schopnost a navíc mohou být výsledkem vlivů také z oblasti potiské. Nezdá se však, že by jihopolské lengyelsko-polské skupiny zasáhl vliv tripylské plastiky (skupiny košilovecké). Ani komplex s polskou vypíchanou keramikou až na výjimky

Tab. IX. Figurální plastika severozápadní periferie lengyelského okruhu. — 1 Molitorov, ČSSR. 2 — Zauschwitz, NDR. 3 — Vochov, ČSSR. 4 — Wierzchowie, PLR. 5 — Ziota, PLR. 6 — Racibórz-Ocice, PLR. (Podle A. Stockého, W. Coblence, J. Böhma a M. Zápotocké, E. Rooka, A. Kulczycké-Leciejewiczové.)

(theriomorfikum z kujawské lokality Dobře) větší vliv lengyelské plastiky nevykazují.

O to silnější tradice zanechala figurální plastika MMK v dalším vývoji na Moravě samé. Je sice pravda, že ve fázi I Ib plastiky ubylo, ve fázi I Ic prakticky vymizela a že ani v jordanovském materiálu jí na Moravě není mnoho, ale již epilengyelský horizont Retz-Křepice-Bajč přináší její oživení. Zřejmě tradice ženských figur MMK s hrotitými pahýly paží a hypertofními hýžděmi nesou fragmenty zdobené brázděným vpichem z Hradiska u Křepic (SKUTIL 1940, 55, tab. 44 : 2), včetně novějšího torza se zbytky bílé inkrustace (MEDUNOVÁ—BENEŠOVÁ 1963, tab. VI : 1). Plochý kvadratický tvar nejlépe zachovalého křepického idolu koresponduje s novějším nálezem z Hradiska u Kramolína — tab. X : 6 —, který je rovněž zdobený brázděným vpichem se zbytky bílé pasty. Ze Slovenska se k těmto terakotám řadí torzo z Bajče (VLADÁR 1979, obr. 32) a plochá ženská plastika z Čataje (PAVŮK 1981b, 64, obr. 58), zatímco druhá nezdobená soška z Čataje až příliš nápadně připomíná staré lengyelské tradice (PAVŮK 1981b, 64, obr. 56, 57). Naopak nezdobený stylizovaný plochý idol se vztyčenými pahýly paží z Krásna — tab. X : 10 —, uváděný někdy také v souvislosti se skupinou Bajč-Retz, se stavbou těla, zvláště tendencí k vykrojení pasu, blíží již plastikám bádenské kultury (VLADÁR 1979, 62, 122, obr. 41, 42; PAVŮK 1981b, 64—65, obr. 60) a podle B. NOVOTNÉHO souvisí již s pozdně bádenskou (bošáckou) kulturou (NOVOTNÝ 1981, 136).

Sledovat dědictví figurální plastiky lidu s nálevkovitými poháry není snadné; lidská plastika se tu v podstatě neudržela. Celý komplex se směrem k severozápadu stále více vzdaluje původní lengyelské tradici a prvky předovýchodní nadstavby postrádá. Jen jednotlivě, zvláště v zóně kontaktů se středním Podunajím se i tu může lidská plastika objevit. Takovým případem je hyperstylizovaná lidská figurka z Olomouce — tab. X : 1 —, nalezená při výzkumu v prostoru olomouckého dómu v eneolitické jámě v nálezovém celku s lahví s límcem.¹

Poměrně početně se objeví v komplexu s nálevkovitými poháry, resp. v jeho východních skupinách, zoomorfni nádoby, a to hlavně v horizontu Jevišovice C₁-Ohrozim-Nosočice-Salzmünde (Vysočany, Jevišovice, Ohrozim-Čubernice, Čechovice-Čechovsko aj.), případně již i v předchozí fázi (Makotřasy) (PLESLOVÁ 1964, 296n; PODBORSKÝ 1982, 27, 29, 46). Jsou tu výsledkem jednak nového jihovýchodního vlivu, který posléze vedl ke vzniku kanelované keramiky, jednak lengyelských tradic. V klasické fázi bádenské kultury se však nevyskytují.

Na lengyelskou plastiku v plné míře navazují lidské i zvířecí figurky bádenského komplexu a to v celém prostoru jeho rozšíření. Jde zvláště o samostatnou plastiku, celou škálu drobných hliněných modelů a kočněně i o antropomorfní nádoby.

Bádenská antropomorfní plastika je lengyelské velmi blízká a může

¹ PhDr. V. DOHNALOVÍ, CSc., děkuji za poskytnutí předmětu k publikaci a za informaci o nálezovém prostředí plastiky.

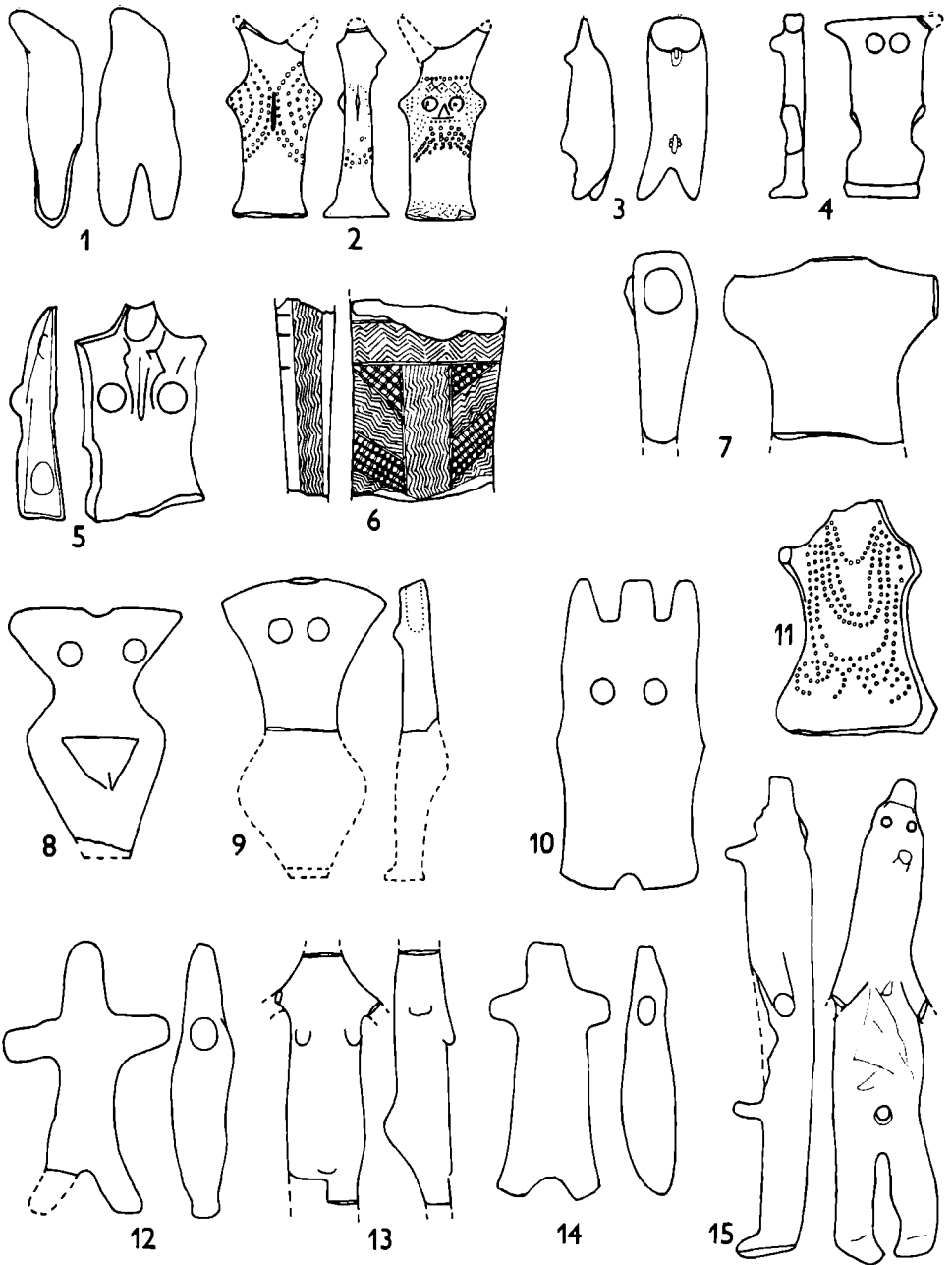
být případ od případu i zaměněna. Např. ženské torzo z Bánova — *tab. III : 5* — (PAVELČÍK 1958, *tab. XI : 6*; 1967, 25, *tab. IV : 75*), současně neznámého uložení, má všechny typologické znaky ženských sošek střelického typu a může být za lengyelské považováno. Také některé hrubě modelované figurky se „soví“ tváří z Hlinska (PAVELČÍK 1982, 262, obr. 1 : 1, 2), i jim uváděné analogie, zcela jistě výtvarné pojetí moravské malované plastiky přebírají. Podle zjištění J. PAVELČÍKA přezívají zvláště na východní Moravě prvky antropomorfní plastiky lidu s MMK (1982, 266).

Vlastní, ideově již přetvořený typ lidské plastiky z centrálních oblastí bádenského komplexu však navazuje na lengyelské tradice spíše prostřednictvím idolů skupiny Retz-Křepice-Bajč. Jeho nejlepším příkladem na Moravě je exemplář z Brna-Lišně-Starých Zámků — *tab. X : 5* —, jemuž A. MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ konstatovala nejbližší analogie v deskovitém idolu s vykrojenými boky z Branče (1964, 129n, obr. 32 : 2; NOVOTNÝ 1958, 42n, *tab. LII : 3*; VLADÁR 1979, 62, obr. 35); jako většina podobných typů patří oba do boležské fáze bádenského komplexu. Podle nejnovější práce B. NOVOTNÉHO náleží většina bádenských idolů do starších fází komplexu, zatímco v mladší klasické fázi chybějí; objevují se znovu až v bošácké skupině (NOVOTNÝ 1981, 131, 136).

Uvedené bádenské sošky pokračují cestou nastoupené stylizace, ale tak, že lengyelské tradice figur s pahýlovitými pažemi jsou na nich stále velmi zřejmé: za typické příklady mohou sloužit exempláře z Tökol-Dunapart — *tab. X : 9* — (KALICZ 1978, 127, *tab. 54, 55 : 1, 2*; TASIČ 1981, 30, obr. 4), nebo ze Salacea v Rumunsku — *tab. X : 8* — (ROMAN 1978, *tab. 44 : 3*; TASIČ 1981, 32, obr. 7). Projevuje se tu určitá unifikace stírající rozdíly v předchozím raně eneolitickém podloží. Vcelku počet plastik v bádenském komplexu poklesl (NOVOTNÝ 1981, 131). Změnilo se zřejmě i nadstavbové pozadí jejich existence, které lze v eneolitu sledovat čím dále intenzivněji: dochází ke stále větší abstrakci ideových představ a ke stylizaci idolů, což spolu s dalšími jevy (dvojhlavé idoly, houslovitá schematizace) vede k poznání, že právě eneolit je dobou vzniku představ perzonifikovaných božstev (J. NEUSTUPNÝ 1956, 8; E. NEUSTUPNÝ 1960, 51).

Podstatnou inovací bádenské plastiky jsou bezhlavé idoly. Některé sošky mají hlavu naznačenou jen výstupkem — *tab. X : 5, 10* —, většina však má pouze důlek na bázi předpokládaného krku, do něhož se asi nasazovala hlava z jiného než keramického materiálu. I v tomto technickém zařízení lze spatřovat lengyelské tradice: vyztužování hlavy a krku dřevěnými tyčinkami, i nasazování keramické hlavy větších figur do důlků v trupu jsem výše konstatoval (sub 5.1.10.) v řadě případů i v plastice MMK. Jsou i náznaky existence dvojhlavých keramických bádenských idolů s nasunovacími hlavami. Kořeny bezhlavých sošek mají svůj původ v ideologické nadstavbě Malé Asie a Mesopotamie pozdního chalkolitika (MAKKAY 1962; NOVOTNÝ 1981, 134).

Vedle keramických plastik s patrnou lengyelskou tradicí se v bádenském komplexu objeví i jiné, hyperstylizované figury a také idoly ka-

Tab. X. Tradice neolitické plastky v eneolitu a době bronzové. 1 – Olomouc (VÚ/M Olomouc). 2 – Vysočany (ZM Třebíč). 3 – Laškov (VÚ/M Olomouc). 4 – Branč (podle B. Novotného). 5 – Brno-Líšeň (podle A. Medunové-Benešové). 6 – Kramolín (ZM Třebíč). 7 – Jevišovice (MM Brno). 8 – Salacea, RLR (podle P. Romana). 9 – Tökol-Dunapart, MLR (podle N. Kallize). 10 – Krásno (podle J. Vladára). 11 – Barca (podle L. Hájka). 12 – Liebon-Zscharnitz, NDR (podle H. Jankowské a D. Wojciechowské). 13 – Kletrz (podle M. Gedla). 14 – Niederkaina (podle H. Jankowské a D. Wojciechowské). 15 – Gliniany (podle H. Jankowské a D. Wojciechowské).

menné a kostěné. Jde o tvary vesměs ploché, deskovité, hranatě oválné, houslovité, „rejnokovité“, tyčinkovité apod. (J. NEUSTUPNÝ 1956; PAVELČÍK 1982, 264n; NOVOTNÝ 1981).

Vcelku pak bádenské idoly daly základ plastikám mladoeneolitickým a potažmo i starobronzovým. Jmenovitě figurky otomanské kultury na bádenské patrně navazují (PAVELČÍK 1982, 266), i přes původní negativní názor L. HÁJKA (1957, 335). Návaznost zdobených ženských sošek vatinské kultury pak je dána prostřednictvím stejných ideových fenoménů vučedolského komplexu.

Jestliže drobná zvířecí plastika lidu s kanelovanou keramikou ve všech směrech bezprostředně navazuje na tradice MMK (PAVELČÍK 1982, 267n; srov. též výše sub 6.1.), není tomu tak se zoomorfními nádobami; jejich renesanci přináší však záhy vučedolský kulturní okruh. Co se týká antropomorfních nádob, poukázal J. PAVELČÍK na jejich mladoeneolitické tradice pouze do horizontu Jevišovice C₂, nanejvýše do vlastního boležázkého horizontu. Zjednodušená gynekomorfní nádoba z obj. 263/B z Hlinska, patřící již starší klasické bádenské kultuře, na předlohy lengyelské již nenavazuje a hlásí se k novým koncepcím antropomorfních nádob centrální oblasti bádenského komplexu (PAVELČÍK 1982, 278 až 279, obr. 7).

Na Moravě se tradice lengyelské antropomorfní plastiky sporadicky udržela až do mladšího eneolitu. Svědčí o tom zvláště dva kamenné silně stylizované idoly z vrstvy B z Jevišovic-Starého Zámku — *tab. X : 7* — (SKUTIL 1940, 55, *tab. 44 : 1*; J. NEUSTUPNÝ 1956, *tab. VII*; PODBORSKÝ—VILDOMEK 1972, *tab. 27 : 1, 2*). Časově jim korespondují fragmenty kamenných, možná poněkud realističtější tvarovaných idolů z Ostopovic (J. NEUSTUPNÝ 1956, 5, 7, *tab. II : 5, III*), z nichž jeden byl patrně dvojhlavý.

Unikátní zdobený idol z Palliardiho hradiska u Vysočan — *tab. X : 2* — a jeho ztracené analogie z téže lokality (PODBORSKÝ—VILDOMEK 1972, *tab. XXVII : 3*; MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1977, 45, *tab. XVI : 1*), patřící rovněž jevišovické kultuře, spojují moravské prostředí se západním sousedstvím. I v české řivnáčské kultuře se objeví několik fragmentů idolů, které mají místo hlavy zvířecí rohy (E. + J. NEUSTUPNÝ 1960, 136; MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1977, 45; PLEINER (ed.) 1978, 258, *obr. 65*) — stylizaci, která se v podobě „ans cornut“ vyskytne i na běžné keramice. Rohaté nástavce, nahrazující v této době hlavu idolů, jsou jen dalším projevem postupné schematizace antropomorfní plastiky v mladém eneolitu, jinou variantou než jakou jsme konstatovali v bádenském komplexu, ať již jejich sémantika bude jakákoli (symbolika býčích rohů, měsíční asociace). Svědčí o značně již abstraktním vztahu člověka k objektivní realitě.

Zatím se nezdá, že by vlivy vučedolské kultury, postižitelné v mladoeneolitických komplexech českých zemí, přinesly sem i novou vlnu ženské plastiky, která v mateřské oblasti na Balkáně kontinuovala již od bádenského komplexu (DIMITRIJEVIĆ 1979, 294n, *tab. XXXIV : 4, 5, XXXIX : 5*). Vlivy slavonské se tu projeví nepřímo až na konci starší doby bronzové, a to především na Slovensku.

Starší doba bronzová, poznamenaná v oblasti ideologické tradicí spíše cizích invazorů nežli autochtonními zemědělskými komplexy místního eneolitu, figurální plastiku až na drobné a nepodstatné výjimky nezná (PLEINEROVÁ 1961). Oživení v tomto směru přichází teprve v horizontu urbanizujících civilizací konce starší doby bronzové (PODBORSKÝ 1982, 47). Zvláště poměrně početná ženská plastika otomanské kultury (HÁJEK 1957; MARKOVÁ 1982, 113n), pocházející ze sídlišť, hradisek, případně i z kultovních míst (Gánovce), si zaslouží pozornosti.

V silné stylizaci otomanských plastik se většinou neobjeví ani zvýraznění znaků ženského těla; pouze podle stylizace oděvu a podle výzdoby je možno označit je za ženské idoly. Výjimečně (Spišský Štvrtok) představují snad i muže (MARKOVÁ 1982, 115). Zářezy na některých artefaktech mohou napodobovat i rány. Jejich celková tvarová dispozice je velmi poplatná bádenské tradici (PAVELČÍK 1982, 266; MARKOVÁ 1982, 116—117), což ještě podtrhují terakoty se snímatelnou hlavou ze Salacea (ORDENTLICH 1967, 147), ale stejně je možno uvažovat i o jejich jižních předlohách. Ve srovnání s balkánskými zvonovitými plastikami doby bronzové jsou však otomanské nejméně současné, spíše starší. I to ukazuje na jejich místní tradice.

Antropomorfní plastika nastupující střední doby bronzové se vyskytuje v celém komplexu panonské inkrustované keramiky, vatinské kultury a příbuzného okruhu dolnodunajských popelnicových polí (KOVÁCS 1972; LETICA 1972; RUTTKAY 1983b). Jde o pečlivě modelované, poměrně velké a bohatě zdobené jedince s lokální specifikou ve výzdobě. Jejich vysloveně kultovní charakter vyplývá jak z výskytu v žárových hrobech skupiny Círna (V. DUMITRESCU 1961), tak i z aplikace zřejmě obřadních oděvů a rituálního šperku; nejlépe to dokazuje známý idol z Babska (HÁJEK 1957, obr. 12—15; RUTTKAY 1983b, 1, 14, tab. 2, 3).

Důležitou kolekci ženských idolů publikoval z pohřebiště v Círna V. DUMITRESCU (1961, tab. CLII—CLX). Šlo v zásadě o figury dvou typů: početnější a atraktivnější plastiky s lyrovitě stylizovanou hlavou, reliéfními pažemi složenými obloukovitě po obvodu hrudi s rukama na břichu a s naznačeným opaskem; druhý typ s otvorem pro nasazení hlavy, připomínající staré bádenské tradice „bezhlavých“ idolů, byl vzácnější. Oba pak mají dutý spodek, stylizovaný z vnější strany do zvonovité nebo silně nabírané suknice, sahající až na zem. Celé figury jsou bohatě zdobeny technikou kolků, vpichů a rytí včetně inkrustace. Výzdoba zobrazuje buď somatické prvky nebo prvky oděvu a ozdob. Terakoty se nacházely většinou přímo v popelnici nebo vně na jejich plecích. V. DUMITRESCU nepochybuje o tom, že sošky zobrazují ženské božstvo — ochránce hrobu, božstvo plodnosti; jejich předlohy hledá v minójsko-mykénských terakotách se zvonovitým šatem (1961, 330).

Uvažujeme-li o ideovém a výtvarném původu dolnodunajských idolů doby bronzové, musíme tedy vzít v úvahu jak staré lengyelsko-bádenské tradice, tak nové jižní, zvláště mykénské vlivy; obecně je možno sledovat předlohy až na pozdně minójskou Krétu. Směrem od jihu k severu jsou ženské sošky stále více stylizovány, ale jejich základní pojetí (postava v dlouhé zvonovité říze) zůstává stejné. Krétské terakotové figury jsou

oproti fajansovým originálům jednodušší, ale jsou podány vcelku velmi realisticky. Mají za sebou dlouhou výrobní tradici, sahající nepochybně až do neolitu (SCHACHERMEYR 1964, 134; BARTONĚK 1969, 244; MARINATOS 1976, 23). Lze v nich rozlišit různé typy, které mají zpodobovat buď přímo bohyni, nebo kněžku, případně celé skupiny tanečnic při obřadech, nebo i „věřící“ (plačky apod.). Sakrální význam krétských terakot podtrhuje i jejich náleзовé prostředí (srov. sub 7.1.1.).

Pro sémantiku ženských figur je velmi důležitý nález hliněného modelu „kaple“ s „bohyní“ uvnitř ze středokrétské lokality Archanes — obr. 112 — a jeho primitivnější obdoba z Knóssu. Model z Archanes pochází ze submínójského období (1100—1000 př. n. l.), ale provedení ústřední postavy uvnitř „cely“ je ještě plně mínójské. Model má oddělávací dveře: po odstranění dveří spatříme v kruhovém prostoru „kaple“ sedící pomalovanou ženskou postavu se vzpaženými rukama a výrazem, který náleží gestu bohyně vůči pozemšťanům. „Chrámek“ má na střeše otvor, který hlídají 2 muži a ležící šelma. Celá scéna dovoluje nejružnější úvahy a rekonstrukce mýtů o uloupení, osvobození, „internaci“ bohyně apod. (MARINATOS 1976, 49, 153, obr. 144, 145; PRESSOVÁ 1978, 169). Sama ženská postava uvnitř modelu je, stejně jako řada ostatních krétských figur — tab. VI : 6, 8—10 —, dokonalejší obdobou moravské sošky z Výčap-Štěpánovic — tab. 98 : 3.

Vzhledem k některým nápadným shodám ve vnějších projevech kultovního života mínójské Kréty a neolitických civilizací eurasijského kontinentu, včetně jižní Moravy, vyvstává otázka po příčině těchto analogií. Jde o náhodu, nebo má zejména ženská plastika se vztyčenými pažemi z obou světů vzájemnou souvislost?

Přímé vztahy musíme — vzhledem k časovým i prostorovým distancím — vyloučit. Nepřímé vztahy pak lze nejspíše vysvětlit konzervativností krétského společenského a ideového života, v němž se asi uchovaly četné neolitické přežitky. Na Krétě ani v době bronzové nevznikla samostatná náboženská organizace a vrstva kněží. Vladař každého paláce byl současně i nejvyšším „knězem“, nestavěly se tu velkolepé chrámy, ale spíše menší svatyně přímo v domech, kultovní obřady byly spontánní záležitostí nejširších lidových vrstev a zvláště: v centru všeho dění, i kultovního, byla žena, vystupující často jako kněžka. Samozřejmě i krétská božstva byla jen perzifikací starých tradičních představ ženy-matky se všemi znaky starých kultů plodnosti a úrody (BARTONĚK 1969, 243 až 244). Patrně i ve společenských vztazích přežilo mnoho prvků polygamie; na Krétě se ve výtvarném umění neobjeví klasická triáda: muž — žena — dítě, nýbrž spíše žena doprovázená dvěma muži, resp. „bůh“ mezi dvěma „bohyněmi“ apod. (MARINATOS 1976, 25).

Zdá se tedy, že z mínójské Kréty lze zpětně rekonstruovat i některé vlastní neolitické jevy v oblasti společenského vědomí (i kultu) a že i neolitická plastika může být podle krétské interpretována.

Soudobé mykénské figury jsou oproti krétským jednodušší, vývojem směřují více ke stylizaci tvaru i výzdoby (BARTONĚK 1983, přísl. obr.; MARKOVÁ 1982, 116—117). Balkánské terakoty pak tuto stylizaci ještě gradují (mizí hlava, paže). I vlastní věrské představy a kultovní obřady

patrně postupem k severu metamorfovaly směrem k jednoduššímu projevu. Ale i v Podunají a v nitru Evropy samé se v té době dospělo již k plné transpozici manisticko-animistických představ v démonisticko-theistickou víru v antropomorfizovaná božstva.

Podobně jako antropomorfní plastika i volná zoomorfní plastika doby bronzové se koncentruje v nitru Evropy spíše v komplexech urbanizujících struktur, spojených ideologií i materiální kulturou s evropským jihovýchodem. Drobné zvířecí figurky, zobrazující domácí zvířata i ptáky, se vyskytnou v maďarovské, otomanské, hatvanské, později i v piliňské a konečně i v lužické kultuře (MARKOVÁ 1982, 118n). Opět by bylo možno hledat jejich smysl v analogiích ze Středomoří a sledovat proces jejich schematizace směrem k severu. O jejich významu jako ex-vot asi nebude pochyb. Směrem do středu Evropy se však objeví jen vzácně (PLEINER (ed.) 1978, 344, obr. 93 : 17).

Se silicím jihovýchodním vlivem, který přinesl urbanizující prvky také na naše území, se počínají znovu objevovat i zoomorfní nádoby (Nitrianský Hrádok, Uherský Brod: PODBORSKÝ 1982, 47—48), jejichž výroba na evropském jihovýchodě prakticky nikdy neustala. Mezicivilizační ideologická kontinuita se pak plně projevuje v době popelnicových polí mladé doby bronzové. Tehdy dochází k přiblížení se starým zemědělským principům života a na vyšší úrovni i k regeneraci společenského vědomí starých zemědělských společností. Zemědělské božstvo této epochy má mnoho atributů staré magie přírodních sil. V té souvislosti nastává nová vlna rozkvětu zoomorfních nádob (PODBORSKÝ 1982, 30n), znovu se objeví antropomorfní nádoby a dokonce i samostatná antropomorfní plastika (JANKOWSKA-WOJCIECHOWSKA 1973; GEDL 1981). Některé stylizované lidské figury lužické kultury — *tab. X : 12—15* — se nápadně podobají neolitickým kreacím (GEDL 1981, 371), což však je dáno spíše celkovou jednoduchostí provedení než skutečně ideově výtvarnou kontinuitou. Avšak ideologický nadstavbový komplex lužického lidu — odraz jeho zemědělské hospodářské základny — se projevuje i v hojně aplikaci zoomorfních motivů, např. v podobě štěrchátek, zoomorfních a ornitomorfních nádob apod. (GEDIGA 1970).

Všechny tyto prvky duchovní i materiální kultury lidu popelnicových polí však nesvědčí již pro původní magii plodnosti a úrody (JANKOWSKA-WOJCIECHOWSKA 1973, 130), nýbrž jsou jen podružným derivátem kvalitativně vyšších religiózních představ. Nálezy figurální plastiky v hrobech souvisejí nejen s výbavou osob angažovaných za života v oblasti kultu, nýbrž jsou již součástí pohřebního ritu (ochrana zemřelých, zvláště dětí, v posmrtném životě; symbol zmaru života). Variabilní atributy kultu doby popelnicových polí svědčí pro velmi rozvětvené a složité religiózní ceremonie, v nichž ovšem božstva vegetativních sil přírody (slunce, měsíce, vody) si uchovala mnoho vlastností prvotních zemědělských magií.